

La batalla de les Illes Formigues en Desclot i Muntaner*

ENRIC BASSEGODA PINEDA

Quaderns de la Selva, 16

•

Any 2004

p. 91 a 103

• CENTRE D'ESTUDIS SELVATANS •

Una primera versió d'aquest treball es va llegir en el cicle de conferències «Literatura catalana i el mar» en els actes de celebració del milenari de la vila Lloret de Mar el febrer de 2001. Agraïxo les aportacions i el suport que en el seu dia van fer els Drs. Lola Badia, Jordi Garcia, Xavier Renedo, Francisco J. Rodríguez i Jaume Turró.

Sempre s'ha dit que la història l'escriuen els vencedors. A mi m'agradaria precisar una mica aquest aforisme i dir que la història sempre s'escriu al gust del consumidor i s'adapta al discurs polític d'aquest consumidor que n'impulsa alhora l'escriptura i la interpretació. No seria molt exagerat dir que la història existeix per ser escrita, interpretada i fins i tot, m'atreviria a dir, manipulada com a cadascú li convingui, tant en la nostra actualitat com en temps passats. Pel que fa als cronistes catalans medievals segueixen perfectament aquestes característiques perquè narren la història "a la seva manera". En aquestes pàgines, intentaré exposar com s'escriu la història en un episodi concret de dues de les cròniques medievals catalanes: l'anomenada batalla naval de les Illes Formigues en les cròniques de Desclot i Muntaner.

Primer de tot seria convenient fer un esbós del moment històric on s'insereix aquesta batalla i que a grans trets és el següent: Pere el Gran estava casat amb l'hereva legítima de Sicília, Constança, néta de l'emperador romanogermànic Frederic II Staufen. Però després d'un seguit de guerres molt bastant cruentes, l'illa estava en mans dels Anjou francesos. El rei Pere va aprofitar una revolta local, les Vespres Sicilianes de 1283, per fer-se seva l'illa, enfurismant així els francesos i el papa, un francès, que no trigà a excomunicar-lo i entregar tots els seus regnes a Carles de Valois, fill segon del rei de França. La guerra estava servida i fou el mateix papa qui donà la categoria de croada al poderós exèrcit francès que al juny de 1285 es disposava a envair Catalunya.

Eren moments difícils pel rei Pere, no tenia cap aliat que el pogués ajudar, ni tan sols el seu germà Jaume, rei de Mallorca (que comprenia l'estratègic Rosselló) li donava suport malgrat que li devia vassallatge. Per altra banda, els nobles aragonesos estaven revoltats i negaven l'ajuda que el rei els demanava. Fins i tot els abats dels monestirs de l'Alt Empordà es van posar del costat dels francesos, ja que devien obediència a la declaració de croada del papa i van ser aquests qui van guiar el pas de l'exèrcit francès per les Alberes. Fins i tot el comte d'Empúries tenia una posició vacil·lant i el rei temia el seu possible canvi de bàndol i les conseqüències negatives que podia tenir. Al final, però, va mantenir la lleialtat envers el seu rei. Fou així com en poc temps l'exèrcit francès es feia amb tot l'Alt Empordà, amb la famosa crema de Peralada inclosa, i Carles de Valois era coronat, pel legat del papa, rei d'Aragó el 24 de juny a Llers.

L'exèrcit francès era gran i poderós i el seu avanç era implacable cap a Girona, la primera gran plaça forta del país. Per subministrar aquest gran exèrcit s'utilitzava la via marina, establint bases als ports¹ del territori que anaven conquerint. L'armada francesa era també molt poderosa, formada per experts mariners provençals i

1. «El concepte de port en època medieval era més aviat el d'un indret apte per fondejar-hi, amb unes condicions mínimes d'accés a terra i de protecció relativa dels vents, que no pas un lloc amb estructures artificials fixes destinades a facilitar una determinada activitat econòmica; al'edat mitjana la majoria de ports eren naturals, oberts als vents que es afectaven, amb la conseqüent manca de seguretat en molts d'ells». Hug Palou, *El comerç marítim i les seves infraestructures*, dins GIFRE (2000).

llenguadocians. Primer van establir bases als ports de Cotlliure, Cadaqués i Roses. Més endavant van començar a utilitzar bases més avançades per abastir l'exèrcit acampat a Girona: Palamós i Sant Feliu de Guíxols. El seu domini del mar era absolut, encara que el seu màxim avenç fou Blanes, per dues raons: per coordinació amb l'exèrcit terrestre i per un cert temor de les galeres de Barcelona.²

És en aquest context històric que es va produir una interessant confrontació marinera entre les flotes catalana i francesa que culminaria amb l'anomenada batalla de les Illes Formigues. Tant Bernat Desclot com Ramon Muntaner fan una descripció d'aquest enfrontament, però no són historiadors en sentit estricte ja que donen un embolcall literari i ideològic als fets que narren. Són conscients que estan escrivint la història, però d'una manera molt subjectiva, estan escrivint la història dels guanyadors, encara que d'això no sé fins a quin punt en són conscients.

En la *Crònica* de Desclot les batalles navals les podem trobar als capítols 154, 158, 165 i 166. Poc abans que es clogui tota la narració del llibre i en moments d'una gran intensitat dramàtica. En la *Crònica* de Muntaner aquests esdeveniments els trobarem als capítols 127 i 129-137, però a diferència de Desclot, Muntaner s'entreté molt més a explicar les batalles navals que no pas les terrestres i amb un vocabulari mariner molt més ric. No ens ha de sorprendre perquè Muntaner va ser un home d'acció a la mar durant gran part de la seva vida i vol fer valer els seus coneixements. També m'agradaria fer notar que és de la seva ploma la primera descripció que el rei Pere té de les naus franceses des de Peralada:

[I] «—Ah!, sènyer ver Déus! E què és açò que jo em veig avant? No em cuidava que entre tot lo món tanta de gent se pogués aplegar en un dia.— E així mateix viu tot lo navili en lo golf de Roses que era tota infinitat de veer. E llavors lo senyor rei d'Aragó dix: — Sènyer ver Déus, plàcia't que no em desempars, ans l'ajuda vostra sia ab mi e ab mes gents.—» [Muntaner, 123]³

A grans trets els esdeveniments marítims sobre aquesta guerra que relaten els dos cronistes són els mateixos: un domini absolut del mar per part de l'armada francesa, sobretot dels ports que hi ha al nord de Blanes. Una primera topada de les naus catalanes, comandades per Ramon Marquet i Berenguer Maiol amb les naus franceses de Guillem de Lodeva. En aquesta batalla les naus catalanes parteixen d'una inferioritat evident, però aconsegueixen desbaratar les franceses. Finalment, l'arribada oxigenadora de l'almirall Roger de Llúria amb una poderosa esquadra des de Sicília i la gran batalla marítima que protagonitza aquest almirall contra el gruix de l'armada francesa. En aquest cas, també hi ha una inferioritat, però no és tan acusada com en el cas anterior.

Tot i aquest paral·lelisme en els fets històrics, la manera d'explicar els esdeveniments és molt diferent en cada un dels autors. Desclot, d'una banda, sap donar un caràcter molt literari a la narració, amb una gran qualitat dramàtica: sap

2. Una bona síntesi històrica, que té en compte les narracions de les Cròniques com a font històrica, és SOLDEVILA (1965).

3. Totes les referències que es fan de la *Crònica* de Muntaner són extretes de SOLDEVILA (1971). El número que apareix en àrabs al parèntesi quadrat del final és el del capítol.

transmetre com són de crucials els esdeveniments, i quins temors provocava un exèrcit invasor molt superior en nombre i en potencial. Muntaner, al seu torn, es mostra sempre molt confiat en la victòria dels seus, tot i que la seva descripció de l'exèrcit enemic sempre en magnifica més l'amplitud i el poder, com ja hem vist en el fragment anterior.

Veiem en els exemples següents com Desclot sap transmetre les sensacions amb paraules en uns fets tan dramàtics com són l'esperança en l'arribada de la flota siciliana que ha estat requerida pel rei i en la qual ell és l'únic que hi creu (fragments 2 i 3), el coneixement que té el rei que aquestes naus arriben a Catalunya (fragment 4) i la descripció de l'entrada de l'estol al port de Barcelona (fragment 5) mostren aquestes aptituds literàries de dramatisme i emoció:

[II] «Mas yo he tramès, segons que sabets, III o IIII misatges en Sissília, que vinga l'armada que'y és, e creu que serà-y en breu (...). Es respòs En Ramon Marquet, per ssi e per En Berenguer Mayol:

–Sènyer, si Déus ho vol, l'armada de Ssissília vendrà en breu e ab ella ensemps guanyarem molt per mar e per terra, si a Déu plau. Mas entretant, si vostra mercè és, que'ns lexets anar per asejar quina armada és quella tan gran del rey de Franssa.» [Desclot, 157]⁴

[III] «E fahia'ls encara a saber com ell sa maravellava molt com l'armada de Sissília no era venguda en Catalunya; per qu'e'ls deya e'ls manava que vistes les presents, l'armada vingués a totes passades» [Desclot, 158]

[IV] «Quan lo rey d'Aragó hach enteses aquestes noves, fo molt alegra e pagat, e punyí lo cavall que cavalcava dels sperons, e menà'l I poch per lo pla e féu bé semblant d'om alegra e ab tant anà's a dinar.» [Desclot, 165]

[V] «E les galleres foren totes XXX , la una prop l'altra, del llats arregades, e éran mils aparallades que hanch galeres no foren, car trobàrets-les totes pintades ab senyal del rey d'Aragó e de Sissília, e ascuts que'y havia, tants de popa tro en proha a II parts, que no n'i podían més caber; e entra dos scuts havia una ballesta.» [Desclot cap. 165]

En canvi, Muntaner és molt més sintètic i té molt d'interès en anar endavant i acabar la guerra, per a ell és més important la victòria sobre un enemic superior, que no pas els temors i els dubtes que una invasió d'aquella magnitud pugui tenir en el rei i el seu seguici, perquè se sent victoriós a tothora. La confiança en el seu rei és tal que no dubta ni un moment en el fet que quan el rei donà l'ordre, l'armada siciliana es posà en camí al moment:

[VI] «Sí que tantost lo senyor infant manà a l'almirall que encontinent faés armar totes quantes galees hi havia (...) Què us diré? Dins quinze jorns hac armades quaranta-sis galees que hi havia adobades, que no en volc pus esperar adobar; e va fer recóller la gent, e pres comiat de madona la reina e dels infants.» [Muntaner, 135]

4. Totes les referències de la *Crònica* de Desclot són extretes de COLL (1949-1951). Com en el cas anterior, en el parèntesi quadrat hi ha el número de capítol.

[VII] «E con fo a Cabrera, tramès un d'aquells llenys que el senyor rei li havia trameses, a Barcelona; e lla trobà En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol, e tantost feeren-li resposta que faés la via del cap d'Aiguafreda, e que en aquella mar devien trobar vuitanta-cinc galees qui feïen lo càrrec de Sent Feliu a Roses ab la vidanda, e que l'almirall del rei de França hi anva, son cos.» [Muntaner, 135]

La flota catalana era molt minsa, la formaven únicament 11 galeres; això sí, comptava amb el comandament de dos il·lustres almiralls com són Berenguer Maiol i Ramon Marquet, que ja tenien experiència en la guerra contra els angevins en aigües italianes. La primera topada, segons els historiadors, devia tenir lloc el 28 de juliol i segons Desclot es va produir entre Roses i Sant Feliu de Guíxols, sense més precisions. Es tracta d'una acció que podem anomenar de "guerrilla marítima" ja que era l'única opció per l'armada catalana podia afrontar en condicions d'èxit, ja que un atac frontal contra el gruix de la flota francesa podria haver estat desastrós. Així ho veuen els almiralls en Desclot:

[VIII] "Ab tant los almiralls demunt dits feren racullir tots los marinés e tot alur companya en les galeres, e paritren de Barcelona e preseren de la mar molta a enfora per tal que no fossen vists tro que fossen en l'armada del rey de Franssa. E quant foren bé enpaleyats e haguéran anat ben III jorns o pus sobre la mar, tramateren una barca armada per scuir l'armada del rey de Franssa e cels de la barca quant se foren acostats a la armada, viren-la que paria que fos bosch, tanta e tan gran era, e tornaren-ho dir e-N Ramon Marquet e e-N Berenguer Malloll, que no seria ardiment mas follia si ferien en aquella armada que aytant lo valiria que's gitassen en mar, que nengú no'n podia stòrcer per res si ho fahien. E axí los almiralls del rey d'Aragó demunt dits veheren e conegueren que no porien res fer, tornare-se'n a Barchelona" [Desclot, 157]

I així dues vegades més fins que són acusats de traïdors i decideixen fer-se a la mar per mantenir el seu honor. Amb espies aconsegueixen veure que una petita part de l'armada francesa se n'ha separat cap al nord i decideixen atacar-la per sorpresa. L'atac és simple i efectiu, practiquen una càrrega directa sobre l'estol francès de 24 galeres i en desfan la formació en tres grups. Aprofiten per abordar el grup del centre, compost per set galeres i pràcticament maten a tots els mariners. Després contra les galeres que han quedat al sud, que vencen ràpidament també; les galeres franceses que han quedat al nord veient això fugen espaordides. La flota catalana les intenta perseguir, però davant la presència del gruix de l'armada francesa fuig, primer intenta remolcar les set galeres que ha aconseguit, però per falta de velocitat les enfonsen i es conformen amb un botí i presoners, un dels quals és un important almirall francès, Guillem de Lodeva, per qui es podrà demanar un bon rescat. Així és com ho explica Desclot al capítol 158. La tipologia de batalla està perfectament explicada en Eiximenis, *Dotzè*, 333.⁵

5. El *Dotzè del Crestià d'Eiximenis* és un ampli tractat sobre el regiment de prínceps i de ciutats que en una de les seves parts descriu les arts de la guerra en el que hom ve anomenant "El tractat de la guerra". Usa fonts llatines com Vegenci i descriu tot tipus de batalles a través de personatges i fets històrics i molts d'altres d'inventats. Els capítols 333-340 són els que dedica aquest menoret gironí a explicar les batalles navals. Tenim així el correlat teòric a la pràctica, les batalles reals, que ens narren Desclot i Muntaner i, com veurem, descriu perfectament els costums de l'època.

Muntaner, al seu torn, també exposa per boca dels almiralls catalans que l'única manera que tenen per combatre els vaixells francesos és l'atac per sorpresa [Muntaner, 129], però la diferència està en el fet que la primera expedició ja és la bona, no pas a la tercera com en el cas de Desclot. Muntaner no permet que la guerra sigui en cap moment desfavorable als catalans. La batalla en Muntaner és una mica diferent, però a grans trets és pot veure com és la mateixa i molt igual: uns espies de Cadaqués informen els almiralls catalans que vint-i-cinc galeres de França estan a Roses. Per sorpresa a l'alba les onze galeres catalanes les ataquen. Les franceses superiors en nombre les encerclen, però des de les naus catalanes comença una pluja de sagetes que neteja les cobertes dels vaixells francesos. Llavors hi ha la càrrega, en aquest cas, però, el que s'aconsegueix és un botí de les 25 galeres, encara que després n'han d'enfonsar 14, i una quantitat prou important de presoners, entre ells el ja conegut Guillem de Lodeva. És interessant en aquest passatge veure com es recompensa els espies de Cadaqués que han informat la flota catalana, és una mostra del premi a la fidelitat envers el seu rei, i també perquè es vegi que són fidels abans de saber que tindran part del botí, no els mou la cobdícia, sinó la lleialtat envers el seu rei:

[IX] «e en Ramon Marquet e En Berenguer Maiol amagadament trameteren a En Gras mil florins d'or, e altres mil que en donaren als dos nebots seus; (...) E los llurs cosins germans qui eren en les galees, hagueren molt guanyat; mas ultra lo guany que havien fet, los donaren En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol, a cascun, dos-cents florins d'or e d'altres coses. E així los nebots d'En Gras anaren a Cadaqués alegres e pagats, e donaren a llur avoncle los mil florins d'or e li contaren tot lo fet.» [Muntaner, 130]

També és interessant veure com en Muntaner s'explica l'entrada de les naus vencedores amb el botí, dotze galeres franceses, al port de Barcelona:

[X] E con les galees foren prop de terra, desarboraren e escarpiren, e a rema entraren-se'n ab les altres, tirant ab la popa primera, e rossegant les senyeres. E la festa fo gran qui es féu en Barcelona. E En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol eixiren al senyor rei, e li besaren lo peu; e lo senyor rei baixà's, e anà'ls abraçar, e reebé'ls ab bella cara e ab bell semblant.» [Muntaner, 133]

Entren tal i com es feia amb les galeres capturades, de recules i amb les ensenyes enemigues dins de l'aigua, una mostra de victòria i d'humiliació de l'enemic. L'alegria és gran perquè és una victòria desigual i un bri d'esperança en una guerra d'invasió. També hi ha una mostra de la fidelitat que tenen els almiralls envers el seu rei, no hi ha cap qüestionament de la seva autoritat davant d'un autoproclamat Carles de Valois rei d'Aragó, que ha de lluitar per la seva nova corona, il·legítima. Una mica més endavant aquests almiralls diran al seu rei que:

[XI] «con l'almirall [Roger de Llúria] no vengués, nós, ab ajuda de Déu, los confondríem [als francesos] ab aquestes vint-e-dues galees» [Muntaner, 133].

Tot i la inferioritat de forces, els almiralls catalans estan disposats a lluitar fins el final com es mereix el seu compromís amb el rei, l'únic legítim.

Arribats en aquest punt és interessant veure com els dos cronistes coincideixen a narrar un diàleg entre el rei de França i els seus almiralls. Aquest diàleg fa que puguem anomenar cronistes els nostres autors perquè cap dels dos sap de certesa que s'hagués produït, només l'intueixen com a possible i versemblant. A més, no el poden certificar de cap de les maneres, ni per documentació oficial ni per experiència viscuda. El més interessant de tot és veure com tot i que tots dos l'inclouen en els fets posteriors a la derrota, el tractament és totalment oposat. Oposat sí, però completament d'acord amb la naturalesa del seu relat: així en Desclot és un diàleg amb un rei de França molt enfurismat que demana resultats als seus almiralls; fins i tot els arriba a dir que pensaria que han estat subornats si no fos que les arque de Pere el Gran no estan per gaire alegries. També tracta els catalans de gent vil, com si no fossin aptes per vèncer els francesos, gent més noble per la guerra. Certament és un diàleg molt versemblant del que devia passar quan el rei de França va conèixer la desfeta de la petita flota francesa:

[XII] «-Barons, gran vergonya devets haver tuyt ensemps, car XI galeres de Pere d'Aragó, qui éran armades de vil gent e de mal aresada, desbarataren l'altre jorn XXIII galeres de les nostra e fugís vosaltres que'y érets e venssés-vos pe aquella vil gent. Per què hauria gran suspita, si Pere d'Aragó fos rich, que no'n haguéssets pres son servir; mas creu que no sia sinó flaqueza de cor. (...)

--Sènyer --so dixéran los almiralls-- tot so que vós dehits és veritat e atorgam-vos-ho, que gran desventura és nostra car axí'ns desbarataren l'altre jorn les galeres de Pere d'Aragó. Mas are, pus que axí és, o morrem tots, o ans que vinguen vi jorns haurem assí amenades preses aquelles galeres que vós dehits que són a Sent Pol.» [Desclot, 166]

Muntaner, per la seva banda, es presenta molt més hiperbòlic i difícilment podem veure en el seu relat un reflex fidedigne d'un diàleg entre el rei de França i els seus almiralls després de conèixer la derrota. La versemblança aquí desapareix per a un lector actual i crec que també per a un lector contemporani de Muntaner, perquè el seu propòsit és exaltar els catalans i la seva lleialtat i valentia per tal que siguin llegits com a fets objectius. Com també presenta d'una manera objectiva el fet que el rei de França hagi d'admetre, juntament amb el cardenal enviat pel papa (presència que evidencia una forta càrrega ideològica), la protecció de la Providència dona al costat de la justícia, és a dir, a la posició que defensen el rei Pere i els seus súbdits (aquesta posició també la trobem en Desclot, però més subtilment amagada); malgrat que la invasió francesa tingui la categoria de croada, la Providència ajuda a Pere el Gran. Muntaner exposa, sense cap tipus de prejudici, que els catalans protegits per Déu són els millors en boca del rei francès:

[XIII] «E con lo rei de França e el cardenal ho sabé, tengren-se per morts, sí que dix lo cardenal:

--Ai, Déus! ¡Quins demonis són aquests qui aitals fets van faent?

E dix lo rei de França:

—Cardenal, aquestes són la pus lleial gent a llur senyor qui e'l món sien, que vós los porïets tots baconar abans que ells no volrien que llur senyor, lo rei d'Aragón, no hagués perduda la terra. E així, o per mar o per terra ne veurets moltes d'aquestes verguntades; per què us dic que folla empresa havem feita, e nós e vós. (...) E l'almirall del rei de França, qui sabé açò, no us cal dir ab quina paor estava;» [Muntaner, 132]

Després d'aquestes escaramusses, s'arriba a la batalla definitiva. Les galeres sicilianes ja han arribat a Catalunya i s'incorporen a l'acció al costat dels vaixells catalans. La flota siciliana fou clau per vèncer les naus franceses, recuperar el domini del mar i aïllar les forces enemigues terrestres. Per això hem vist que el rei Pere les demanava amb tanta insistència i l'alegria que va tenir quan van arribar. A més, també és una ajuda moral, en moments que tothom havia negat ajuda al rei d'Aragó, els sicilians, ajuden el seu rei com a recompensa del suport que els havia dispensat anys enrera en les Vespres sicilianes. Hi ha un component de fidelitat molt gran que els cronistes no s'estan de demostrar.

Aquesta batalla es va desenvolupar la nit del 3 al 4 de setembre i, si fem cas a Desclot, degué tenir lloc entre Sant Feliu i Palamós, mentre que per Muntaner hi ha dos moments, un a les illes Formigues i un altre a Roses. En aquest cas, els dos cronistes difereixen del lloc on s'esdevingué la batalla.

En Desclot és interessant tornar a veure un abat, en aquest cas l'abat cartoixà de Sant Pol de Mar, com traeix les forces catalanes. L'avançada de la flota catalana, deu galeres comandades per Ramon Marquet i Berenguer Maiol, se situa a Sant Pol, esperant l'arribada de la flota siciliana, comandada per l'almirall Roger de Llúria, per continuar cap al nord. L'abat del monestir cartoixà d'aquesta localitat comunica aquesta posició al rei de França que ràpidament hi envia una petita flota: els almiralls francesos volen donar els resultats que el rei els demanava.⁶ Surten vint-i-cinc galeres franceses que pretenen fer una maniobra d'encerclament. Mentrestant, a les deu galeres catalanes s'hi ajunta la flota siciliana i totes marxen cap al nord, mentre que els vaixells francesos localitzen quatre galeres més comandades per l'almirall Berenguer de Montoliu, que han sortit amb retard de Barcelona, i es pensen que són les deu de què els havia parlat l'abat de Sant Pol. Montoliu, molt espavilat decideix no enfrontar-s'hi i s'escapa cap al nord per veure si troba el gruix de la seva flota. S'hi reuneix quan ja és de nit. D'aquesta manera, és produeix un amuntegament de naus i una confusió molt gran, perquè de nit no hi ha maneres de distingir els vaixells catalanosicilians dels francesos, ni per fanals ni per crits. És curiós com Eiximenis, per evitar situacions d'aquest tipus, per boca del corsari Galguing (*Dotzè*, 336), demana que es tingui un codi de senyals preestablert per la nit:

[XIV] «Per tal que lo príncep de nits puxa tot son stol menar justat ne puxa perdre negun vexell, per tal haja certs senyals ab los seus specialment de nits: si ell t'un faró que tothom vaja per orient; si dos, vagen per occident; si tres, a tremuntana;

6. Vegeu també el text xii.

si quatre, a migjorn; o consevulla per altra manera per guisa que tots se entenen. Deuen encara ordenar axí que, si per fortuna se perdien e puix se trobaven, que en aytal senyal se conexerien; e açò per tal que en desuyt no cayguessen en mans de llurs enemichs.» [Eiximenis, Dotzè, 336]

Roger de Llúria mana atacar les naus que els semblin enemigues i així ho fan. A través d'abordatges són capaços de capturar tretze galeres enemigues i foragitar la resta de la flota francesa cap al Lenguadoc i Provença.

D'aquesta batalla, tal i com és narrada en Desclot, m'agradaria destacar dues coses. La primera és una crueltat inusual de Roger de Llúria, l'heroi que hauria de ser contingut i mesurar les accions, aquí no es comporta gens ni mica com s'esperaria d'ell. A més, en Desclot, un cronista que domina les tècniques narratives i literàries, que sap que aquestes actuacions tan cruels desvirtuen les accions de l'heroi:

[XV] «e al bon matí féu pendra aquells CCC hòmens nafrats que havia presos en les galeres e trasqué'ls en terra e féu-los enfilar en una corda, e puys, ab la popa d'una galera, en vista de tot hom qui veura-u volch, féu-los restrar dins en mar e moririen tots aquí. E puys pres aquells CCLX hòmens que romanían, que no éran nafrats, féu-los trer a tots abdós los ulls e enfilà'ls en una corda; e hach 1 hom d'aquells mateys a qui no trasch sinó la hun ull per tal que menàs los altres. E tots enfilats, i devant altre, tramès-los per presentalles al rey de Franssa. E los L que romanían retench-los pre presos per tal com éran bons hòmens e honrrats.

E aquells CCLX, que eren sechs, vengueren al rey de Franssa e presentare-sa a ell; e quant lo rey de Franssa e lo cardenal los viren e hagueren entès que tota lur armada era desbaratada, per hun poch no perderen lo seny. E lo rey de Franssa donà's tant de mal saber, que sempre fò malalt, que hanch puys no'n levà tro que fo mort, segons que hoyrets.» [Desclot, 166]

Aquesta mostra de crueltat és deu a dues raons bàsiques: Primer de tot a una regla molt marinera i que no se seguia tant a les batalles terrestres: desfer-se dels enemics perquè així no els tornessis a trobar en el camp de batalla. Els mariners solien ser guerrers molt experimentats i de gran especialització. L'altra es deu al fet de la crueltat de què els francesos havien fet gala a Sicília sobretot envers les figures reials de Manfred i Conradí, els dos reis sicilians de sang imperial (descendents de l'emperador Frederic II Staufen) morts de manera ignominiosa a mans dels francesos. El que sobta és veure comportaments tan cruents en un heroi com Roger de Llúria, que en una crònica catalana l'hauríem de veure comportant-se amb gran dignitat. La reelaboració literària d'aquest fet, si arribà a succeir, no s'esdevé, suposo pel fet que Desclot vol donar un marcat caràcter de venjança a aquest fet.

L'altre aspecte que vull destacar és l'espectacular discurs que fa Roger de Llúria al comte de Foix, que té una ambaixada amb ell a fi de demanar-li treves. Roger, enfurismat li diu que no tindrà treves amb els francesos. De nou hi ha en el fons del seu discurs el ressentiment i la venjança de les males arts dels francesos a Sicília. Ni tan sols li vol atorgar treves en el cas que el rei d'Aragó en tingui amb els francesos i acaba amb el famós fragment següent:

[XVI] «E quant diets que gran astre he hagut sobra mar i temps, jo'u graesch a Déu qui'l m'à donat e he speranssa que ell me darà encara a defendra e defendra lo dret de mon senyor lo rey d'Aragó e de Sissília e a carvendra lo tort que él pren no degudament. E no'm fassats raguart com dehits que'l rey de Franssa armarà a l'altre any CCC cors de galeres: jo creu bé que ell les porà armar, aquexes e encara més; e jo, a honor de mon senyor lo rey d'Aragó, si'l rey de Franssa n'arma CCC, armar-n'è C, sens pus; e quant aquelles C hage armadas, pens-na d'armar lo rey de Franssa CCC, ho M si's vol, que no'm tem que's gosen ab mi trobar en neguna part. Ne sol no'm pens que galere ne altra vexell gos anar sobra mar menys de guiatge del rey d'Aragó; ne encare no solament galera ni leny, mas no creu que negun peix se gos alssar sobra mar si no porta hun scut ab senyal del rey d'Aragó en la coa per mostrar guiatge d'aquell senyor rey d'Aragó» [Desclot, 167]

Sembla com si Desclot hagués escrit el llibre només per incloure-hi aquest discurs tan abrandat en defensa del seu rei i per boca d'un súbdit seu d'adopció, però que el té i el considera com a rei legítim. Fixem-nos en els tres moments del discurs, un primer profundament religiós, Déu és qui guia les accions que es duen a la terra segons la seva Justícia i la seva Providència. Hem de tenir en compte que el papa havia excomunicat el rei Pere, per tant estava fora de l'Església, però Desclot vol marcar com continua tenint el favor de la divinitat, és a dir, que l'excomunió del rei Pere és una decisió política, no pas moral. El segon moment és el perill de les forces franceses, sempre més nombroses i amb més possibilitat de refresc que no les catalanes i sicilianes. Aquest detall no fa por a l'almirall Roger de Llúria, ell té un compromís amb el seu rei i pensa complir-lo; a més compta amb el coratge de saber que està lluitant del costat de la justícia. Per últim, l'apoteòsic final, les naus del rei Pere són les que dominen la navegació i ningú pot discutir aquest domini marítim. Domini que devia ser clau pel final imminent de la campanya francesa, perquè sense virtualles Girona, que ja estava en mans franceses, no podia resistir el setge ara català i l'exèrcit francès no rebia subministres en la seva retirada. Veient aquests esdeveniments, la derrota naval fou definitiva per les aspiracions del monarca francès i més si tenim en compte que, com diu Desclot en el text anterior, després de conèixer la derrota naval el rei de França va caure malalt, malaltia que el va dur a la mort.

Tanmateix, aquesta gran victòria, que es veurà seguida per la victòria terrestre al coll de Panissars i el recobrament de Girona, que formen el clímax de tota la narració de la *Crònica* de Desclot, tenen el seu contrapunt amb la mort del rei català. En efecte, dos capítols després de la batalla naval s'acaba la *Crònica* amb la mort del rei. És tot un cop d'efecte literari, després de la victòria, la gran tragèdia d'aquest, que Desclot qualifica "lo segon Alexandri per cavalleria e per conquesta",⁷ que com el rei grec mor després d'assaborir la glòria d'un gran rei.

7. Així califica Bernat Desclot al rei Pere el Gran en el pròleg de la seva *Crònica*.

Pel que fa a Muntaner la narració d'aquesta batalla és més complexa, però no evita que ho enllesteixi amb molta celeritat. Com ja he dit té dos moments, un primer prop de les Illes Formigues, que Muntaner considera un port. Les naus dels almiralls catalans esperen l'armada siciliana que arriba poc després. A diferència del que recompta Desclot, ja han fet plans per reconèixer-se de nit, tres fanals: un a popa, un altre a proa i un darrer al centre, que només s'encendran en cas de confusió. Les naus estan en silenci, amb els fanals apagats i quan veuen els llums de les naus franceses és quan encenen els seus i comença la batalla. De nou s'inaugura amb una pluja de sagetes i llances des de les naus catalanosicilianes. El resultat és impressionant ja que s'aconsegueix destruir l'avançada de la flota francesa que es componia de la quantitat gens menyspreable de 54 galeres franceses, 15 de pisanes i 16 de genoveses.

Però el gros de la flota francesa està a Roses i cal desbaratar-la, és així com Roger de Llúria s'encamina cap allà mentre ordena als almiralls catalans que deslliurin tot el litoral cap al sud: Palamós i Sant Feliu principalment. La tàctica que utilitza Roger de Llúria a Roses, segons Muntaner, és una mica infantil però la trobem explicitada en el *Dotzè d'Eiximenis* capítol 333.⁸ No és altra que col·locar banderes falses als vaixells per agafar desprevingut l'enemic, així l'almirall sicilià col·loca senyeres franceses a les seves naus i quan els 150 vaixells que hi ha a Roses els veuen estan contents, ja que pensen que són els seus que retornen victoriosos, però no. Quan hi són ben a prop canvien les banderes i carreguen contra les naus franceses. El resultat, com no, és enormement positiu per la flota del rei Pere, ja que no només capturen el gros de la flota francesa, sinó que també recuperen Roses, port estratègic de primera categoria en tota la contesa.

D'aquesta batalla tal i com la relata Muntaner hi ha un parell de fets que m'agradaria destacar. No són pròpiament de la batalla naval. Un primer és veure com els mariners de Roger de Llúria, un cop recuperada Roses i net el litoral de naus franceses, decideixen desembarcar i anar al coll de Panissars per atacar les forces terrestres i així tenir part del botí. Eiximenis en el *Dotzè*, 335 no és massa partidari que els mariners abandonin els vaixells per fer terra i només recomana aquesta acció si els mariners són superiors en nombre a les forces terrestres. Muntaner és un bon coneixedor de les tècniques guerreres d'aquests cossos mixtos entre mariners i guerrers, ja que ell en va formar part i li sembla evident que els homes de Roger de Llúria devien fer el mateix. Desclot no en parla. No sé fins a quin punt és un fet històric o una aplicació de la pròpia biografia de Muntaner a un fet històric. A més, hi ha uns ressons molt interessants de la *Cançó de Rotllà* en tot el pas de la host francesa pel coll de Panissars:

[XVII] E aquell jorn mateix, l'almirall, ab tots los hòmens de mar, fo al coll de Panissars.
E aquella nuit sap Déus quina nuit hagueren los franceses, que anc un no se'n des-

8. «La vi és ensenyar de lunny falses senyeres. E açò deus fer quant te veus poderós contra los enemics e deus-te llavors pleguar ab tos vexells si n'has molts, per guisa que no aparegua la multitut. E quant seran prop, quaix qui-ls va a saludar o acompanyar, feny llur lengua o la fes fènyer e altre qui la sàpie e, quant seran prop, esvaheix-los.» OFE, *Dotzè*, 333.

guarní ne dormí ans tota la nit oïrets plants e gemecs; que los almogàvers, e sirvents de mainada e hòmens de mar ferien per les esponeres de la host, e mataven gents e trencaven cofres; que major estalladís de cofres hi oïrets que si fóssets en un bosc e que hi hagués mil hòmens qui no fessen sinó estellar llenya. [Muntaner, 139]

L'altre fet és veure com el cronista de Peralada dóna més èmfasi a fets d'honor, tant dels mariners pròpiament catalans com dels sicilians que a la batalla en si. Així, quan s'acaba el primer moment de la batalla Roger de Llúria decideix anar a Roses, mentre que ordena als almiralls catalans, Ramon Marquet i Berenguer Maiol, que vagin recobrant els ports del sud (Palamós, Sant Feliu...) i després marxïn a Barcelona. Així ho fan, però no van a Barcelona per la següent raó, en boca dels almiralls catalans:

[XVIII] –Nós esperem l'almirall ací, jatsessia que ell nos haja dit que ens en anem en Barcelona; mas molt és mellor que ab ell ensems hi anem, e que ell n'haja la honor a qui pertany. [Muntaner, 136]

És interessant veure com els almiralls catalans no s'apunten victòries que no són seves i que volen repartir-se l'honor amb qui realment se'l mereix i que pel fet de ser sicilià no deixa de ser el seu cap, Roger de Llúria.

Per altra banda, l'almirall sicilià té ben present per a qui lluita i què ha de fer un cop ha realitzat les seves gestes bèl·liques. Mostra la llarguesa i generositat de l'heroi:

[XIX] E l'almirall anà-se'n a Roses; e el senyor rei d'Aragon manà a l'almirall que retés Roses al comte d'Empúries, e que li donàs tota quanta vianda hi havia, que era una gran cosa ço que valia; e puis manà a l'almirall que se n'anàs en Barcelona. [Muntaner, 140]

Muntaner no és tan tràgic a l'hora de descriure la mort del rei, és la fi d'un episodi més de la seva Crònica, dels antecedents d'allò que realment té interès per a ell que és narrar la seva pròpia experiència guerrera a orient sota el comandament de Roger de Flor. No hi ha en absolut aquell component de tragèdia grega que hi havia en Desclot quan després de la victòria total sobre l'enemic en una guerra d'invasió, el rei català mor.

Hem de tenir ben present la diferent concepció global que tenen ambdós cronistes a l'hora de bastir les seves obres. Així, la Crònica de Desclot, titulada més correctament *Libre del rei En Pere d'Aragó e dels seus antecessors passats*, està concebuda des dels inicis com un producte ideològic, un llibre de propaganda política, destinada a legitimar les actuacions de Pere el Gran i posar en entredit les ambicions franceses, no només sobre la Corona d'Aragó, sinó també en d'altres territoris en litigi com Sicília i Provença. També m'agradaria fer notar a partir de tots els passatges que hem anat llegit de Desclot, les seves dots de gran narrador: No només sap bastir un llibre globalment, sinó que també és capaç de donar gran expressió a passatges d'importància i més si el comparem amb Muntaner que escriu d'una manera, si és vol, més ingènua; per a Muntaner, el que realment té importància són els fets i narrar-los segons la seva visió ben subjectiva i que tothom

sàpiga que la Providència protegeix els reis del Casal de Barcelona i que aquests són els millors reis els més justos i tothom n'ha de prendre exemple. Desclot no és tan espectacular, ell també destaca aquests tres punts, el providencialisme, el compromís amb la seva monarquia i el component educatiu, però d'una forma molt més subtil i discreta, un altre encert de la manera d'escriure la història de Desclot. No voldria, però que aquestes paraules és malinterpretessin, Muntaner també té grans moments narratius, el problema és que no els té en aquest episodi que he decidit analitzar aquí, sinó que els té en l'episodi de la campanya dels almogàvers a Orient, episodis viscuts per ell mateix, mentre que la campanya francesa de 1285 potser no la va viure directament.

Veiem doncs, com Desclot i Muntaner van escriure la història de la batalla de les Illes Formigues en el context de la Croada contra Catalunya. Com a bons historiadors van construir el seu relat d'una manera subjectiva, però sempre amb la intenció de donar un marcat caràcter d'objectivitat. La reelaboració ideològica hi és present i si fem cas a l'aforisme amb què he començat aquesta comunicació estarem d'acord en dir que Desclot i Muntaner podien escriure la història amb la càrrega ideològica que volguessin, ja que no només eren historiadors sinó que també van estar en bàndol dels guanyadors d'aquesta guerra.

Bibliografia

- ASPERTI (1985): Stefano Asperti, *El rei i la història. Propostes per a una nova lectura del Llibre dels fets de Jaume I*. Randa, 18.
- BADIA (1993): Lola Badia, «Veritat i literatura a les cròniques medievals catalanes», dins *Tradició i modernitat als segles XIV i XV*. València-Barcelona: IVFV/PAM.
- BRUGUERA (1999): Jordi Bruguera, *El vocabulari del Llibre dels fets del rei en Jaume*. València-Barcelona: IVFV/PAM.
- COLL (1949-1951): Miquel Coll i Alentorn (ed.), Bernat Desclot, *Crònica*. Barcelona: Barcino.
- GIFRE (2000): Pere Gifre et alii., *Història de l'Alt Empordà*. Girona: Diputació de Girona.
- OFE: Francesc Eiximenis, *Dotzè del Crestià*. Obres de Francesc Eiximenis. Girona: Universitat de Girona, en premsa.
- PUJOL (1991): Josep Maria Pujol (ed.), *Jaume I, Llibre dels fets*. Barcelona: Teide.
- RICO (1984): Francisco Rico: *Alfonso el Sabio y la General Estoria*. Barcelona: Ariel.
- RIQUER (1964): Martí de Riquer: *Història de la literatura catalana*. Barcelona: Ariel.
- SOLDEVILA (1965): Ferran Soldevila: *Els grans reis del segle XIII: Jaume I. Pere el Gran*, Barcelona, Barcino.
- SOLDEVILA (1974): Ferran Soldevila (ed.), *Les quatre grans cròniques catalanes*. Barcelona, Selecta.